

Т. С. Яровой, доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри національної безпеки, менеджменту та публічного адміністрування Чернігівського інституту Інформації, бізнесу і права ЗВО «Міжнародний Науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ГЕНЕЗА ФОРМУВАННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Стаття присвячена дослідженню генези воєнної безпеки в системі державного управління, аналізу її історичної еволюції та інтеграції, як критично важливої складової державного управління. У дослідженні підкреслено взаємозв'язок між геополітичними трансформаціями та адміністративними практиками, які в сукупності вплинули на розвиток механізмів воєнної безпеки. Вивчаючи історичні етапи – від ранніх військових структур у містах-державах до сучасних національних армій – дослідження визначило ключові зміни в адміністративних і стратегічних парадигмах, продемонструвавши, як воєнна безпека перетворилася з локальної проблеми на всеосяжну функцію, що управляється державою. Особливу увагу було приділено впливу індустріалізації, технологічного прогресу та глобальних конфліктів на реструктуризацію військової організації та її нормативно-правової бази в рамках державного управління. Розглянуто різні теоретичні підходи до воєнної безпеки з акцентом на класичну, неоінституційну, бюрократичну та орієнтовану на управління моделі державного управління. Моделі забезпечили основу для аналізу того, як формуються і виконуються військові стратегії в більш широкому контексті державного управління. Дослідження наголосило на важливій ролі міжвідомчої координації, правових рамок і міжнародного співробітництва у формуванні ефективної політики воєнної безпеки. Встановлено критичні наслідки еволюції воєнної безпеки для державного суверенітету і національної ідентичності, зокрема і в контексті того, як масовий призов і централізоване військове управління стали ключовими факторами. Результати дослідження підкреслили, що технологічні інновації, в тому числі досягнення в логістиці, комунікаціях і озброєнні, вимагали нових адміністративних систем і регуляторних механізмів. Трансформація ще більше посилила зв'язок між воєнною безпекою і ширшими функціями держави, коли уряди адаптують політику до нових загроз, таких як гібридна війна, кібератаки і транснаціональний тероризм. Дослідження продемонструвало неминущу важливість стратегічного узгодження між військовими силами і засобами та адміністративними структурами. Доведено гіпотезу, що воєнна безпека як складова державного управління залишається динамічною за своєю природою, на яку впливають зовнішні загрози та внутрішні пріоритети державного управління. Дослідження продемонструвало, що ефективне управління воєнною безпекою ґрунтується на безперешкодній інтеграції стратегії, управління та публічної підзвітності, що забезпечує стабільність у все більш взаємопов'язаному та мінливому глобальному ландшафті.

Ключові слова: воєнна безпека, державне управління, національна безпека, державний суверенітет, адміністративні системи, стратегічне планування, технологічні інновації, міжнародне співробітництво, геополітичні трансформації, безпекова політика, оборонні механізми, гібридна війна, нормативно-правова база, безпекове управління

T. S. Yarovi. The genesis of the formation of military security in the system of public administration

The article is devoted to the study of the genesis of military security in the system of public administration, analysis of its historical evolution and integration as a critical component of public administration. The study emphasises the interconnection between geopolitical transformations and administrative practices, which together have influenced the development of military security mechanisms. By examining historical stages – from early military structures in city-states to modern national armies – the study identified key changes in administrative and strategic paradigms, demonstrating how military security has evolved from a localised problem to a comprehensive state-managed function. Particular attention was paid to the impact of industrialisation, technological progress and global conflicts on the restructuring of the military organisation and its regulatory framework within the framework of public administration. Different theoretical approaches to military security were considered, with a focus on classical, neo-institutional, bureaucratic and management-oriented models of public administration. The models provided a framework for analysing how military strategies are formulated and executed in the broader context of public administration. The study emphasised the important role of interagency coordination, legal frameworks and international cooperation in shaping effective military security policy. It identified the critical implications of the evolution of military security for state sovereignty and national identity, with mass conscription and centralised military command as key factors. The study highlighted that technological innovations, including advances in logistics, communications and weaponry, required new administrative systems and regulatory mechanisms. The transformation has further strengthened the link between military security and the broader functions of the state, as governments adapt policies to new threats such as hybrid warfare, cyber attacks and transnational terrorism. The study demonstrates the continuing importance of strategic alignment between military capabilities and administrative structures. The hypothesis that military security as a component

of public administration remains dynamic in nature, influenced by external threats and internal priorities of public administration, is proved. The study demonstrated that effective military security governance is based on the seamless integration of strategy, governance and public accountability, which ensures stability in an increasingly interconnected and changing global landscape.

Key words: military security, public administration, national security, state sovereignty, administrative systems, strategic planning, technological innovations, international cooperation, geopolitical transformations, security policy, defence mechanisms, hybrid warfare, legal framework, security governance.

Постановка проблеми. Вивчення історії воєнної безпеки в рамках державного управління дозволяє глибше дослідити механізми, за допомогою яких держави історично організовували та управляли своїми оборонними системами, забезпечуючи суверенітет і територіальну цілісність. Розуміння цієї еволюції не лише дає уявлення про основоположні принципи, які сформували сучасні військові стратегії та адміністративні структури, але й підкреслює адаптивність і стійкість, необхідні для протистояння сучасним загрозам безпеці. В епоху динамічних геополітичних трансформацій, нових гібридних загроз та зростання ролі технологічного прогресу воєнна безпека вийшла за рамки традиційного фокусу на фізичній обороні і охоплює складні взаємозв'язки з економічною стабільністю, інформаційною безпекою та глобальним співробітництвом. Крім того, актуальність теми підкреслюється зростаючою потребою в інтегрованих підходах до управління безпекою, де державне управління виступає центральним координуючим органом оборонної політики, міжвідомчої співпраці та міжнародного партнерства. Дедалі важливішим стає ширший дискурс про управління безпекою, визначаючи історичні тенденції, оцінюючи ефективність політики і пропонуючи рекомендації щодо оптимізації управління воєнною безпекою у все більш взаємопов'язаному світі. Тому це дослідження має важливе академічне, практичне і політичне значення, що робить його корисним для науковців, практиків і політиків, які працюють у сфері державного управління, безпекових студій і міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд досліджень і публікацій виявив значну увагу науковців до історичної еволюції та теоретичних засад воєнної безпеки в системі державного управління. У дослідженнях сучасників висвітлено роль геополітичних трансформацій, технологічного прогресу та адміністративних реформ у формуванні системи воєнної безпеки (Ситник Г. П., Гончаренко Г. А., Бондаренко В., Фрідман Л., Блок Марк, Дмитрієв А. І., Пашов Р. І., Пашинський В. Й., Маркс К., Грицяк І.). Ключові напрацювання зосереджені на інтеграції оборонних стратегій з національним управлінням і важливості міждисциплінарних підходів, підкреслюючи зв'язок між безпекою, дипломатією і суспільною стабільністю. Зазначене лише загострює актуальність дослідження генези формування воєнної безпеки в системі публічного управління, крізь призму сучасних візій.

Метою дослідження є узагальнення концепції і практики воєнної безпеки, крізь призму історія її виникнення, розвитку та інтеграції в систему державного управління.

Виклад основного матеріалу. Воєнна безпека є фундаментальною складовою більш широкої сфери досліджень безпеки, стратегічного аналізу та оборонної політики, але вона вимагає ретельного розмежування, щоб уникнути змішування з більш широким поняттям національної безпеки, яке охоплює політичні, економічні та соціокультурні виміри. У той час як національна безпека охоплює широкий спектр захисних заходів, покликаних убезпечити державу і її населення від різних загроз, воєнна безпека зосереджується на організації, розвитку, розгортанні і стратегічному застосуванні збройних сил з метою підтримки суверенітету, територіальної цілісності і потенціалу стримування [1]. Даний, вузький фокус, аж ніяк не є незначним, оскільки військовий компонент, сформований технологічним прогресом, геополітичними устремліннями та еволюцією доктрин, часто задає тон у тому, як саме держава концептуалізує загрози та власні захисні можливості на міжнародній арені.

Ретельне дослідження місця державного управління в контексті управління безпекою висвітлює, як фундаментальні теоретичні моделі – класична, неонституційна, бюрократична і орієнтована на управління – впливають на те, як формулюються і реалізуються цілі оборони і безпеки. Класична теорія державного управління наголошує на ієрархічних структурах і чіткому ланцюгу підпорядкування, які, будучи перенесеними в сферу оборони, сприяють централізованому прийняттю рішень і послідовному впровадженню політики. Неонституційні погляди підкреслюють роль формальних і неформальних інститутів у формуванні поведінки акторів і результатів політики, маючи на увазі, що оборонні організації разом з їх нормативно-правовою базою не можуть бути відокремлені від норм і культурних підвалин суспільства, якому вони служать. Бюрократична теорія також звертає увагу на спеціалізацію, стандартизацію і просування по службі на основі заслуг, ілюструючи, як збройні сили і міністерства оборони часто покладаються на складні адміністративні системи для управління ресурсами, забезпечення професійного розвитку і підтримки механізмів підзвітності [2]. Підходи до управління, що передбачають мережеву співпрацю і ширше залучення зацікавлених сторін, висвітлюють необхідність міжвідомчої координації, а також державно-приватного партнерства для подолання багатогранних викликів, які виходять за рамки звичайних сценаріїв воєнного часу, в тому числі кібервотрогнень, тероризму і екологічних катастроф. Міждисциплінарний підхід поєднує знання з політології, міжнародних відносин і безпекових студій, розкриваючи таким чином шляхи, якими військова безпека перетинається з дипломатією, економікою і соціальною політикою.

Фундаментальні праці Клаузевіца про взаємодію між війною і політикою демонструють, що військова сила не є ізольованим явищем, а скоріше продовженням політики іншими засобами, вказуючи на те, до якої міри стратегічні цілі не можуть бути відокремлені від політичних міркувань [3]. Реалістичні підходи, які відстоював Моргентау, наголошують на прагненні до влади і національних інтересів, припускаючи, що військова сила, якщо нею керувати за допомогою ефективних адміністративних механізмів, залишається ключовим фактором, що визначає становище країни в міжнародній системі. Сучасні мислителі, в тому числі і Бузан, висвітлюють ширшу концепцію безпеки, в якій поєднуються як державницькі, так і суспільні елементи, маючи на увазі, що адміністративний апарат, який контролює військові справи, повинен брати до уваги широкий спектр потенційних вразливостей, щоб підтримувати стабільність. У своїх працях про стратегію Фрідман підкреслює, що розвиток технологічних кордонів і зміна сприйняття загроз вимагають постійної переоцінки того, як організуються, фінансуються і розгортаються збройні сили, тим самим посилюючи ключову роль державного управління в забезпеченні узгодженого стратегічного керівництва [4]. Багаторівневий аналіз автора підтверджує твердження, що воєнна безпека ніколи не функціонувала у вакуумі, а завжди спиралась на інституційні, правові і етичні рамки, які забезпечує державне управління, пов'язуючи воєдино нематеріальні сфери стратегії, управління і суспільного добробуту в постійному прагненні забезпечити сталий мир і безпеку.

Спарта виділяла значні ресурси на підтримку суворої системи військової підготовки і жорстких суспільних норм, в той час як Афіни стали першопрохідцями в питаннях оборони, таким чином вплітаючи обов'язки громадянина і солдата в концепцію суспільного життя і закладаючи основу для більш інтегрованого підходу до управління безпекою. У середньовічну епоху феодальні системи замінили або співіснували з рудиментами більш ранніх моделей міста-держави, що призвело до складної взаємодії між феодалами, монархами і адміністративними структурами, необхідними для утримання тогочасних збройних сил. Феодальний договір, який зобов'язував васалів надавати лицарів і солдатів в обмін на землеволодіння і королівський захист, переплітав військові зобов'язання з економічною і соціальною ієрархією, породжуючи складний зв'язок місцевої лояльності, королівських прерогатив і державних структур, що еволюціонували [5]. З часом централізація влади в руках монархів і відповідне перетворення цих слабко пов'язаних між собою уділів на ранньомонархічні держави вимагали консолідації ресурсів, а також більш стандартизованих адміністративних практик, спрямованих на організацію військових контингентів і нагляд за збором податків, критично важливих для фінансування війни. Суттєві зміни відбулися після Вестфальського миру 1648 року – поворотного моменту, який часто розглядають як початок сучасної системи суверенних держав, коли централізовані уряди взяли на себе безпрецедентну відповідальність за оборону і безпеку в межах визначених територіальних кордонів [6]. Перехід до державно-центричного управління змінив основи військової організації, призвівши до створення постійних армій з постійними структурами і професійними кадрами, що покращило стратегічне планування, дисципліну і підзвітність. Залежність від спеціальних феодальних зборів поступово поступилася місцем більш формалізованим системам військової повинності, коли громадяни могли бути призвані на службу, тим самим зміцнюючи взаємний зв'язок між правителями і керованими, оскільки населення було інтегроване в ширші національні оборонні стратегії. У сімнадцятому і вісімнадцятому століттях зростає значення кодифікованих законів, фінансових процедур і офіційної бюрократії, покликаних управляти витратами на оборону, набирати і навчати солдатів, регулювати субординацію і підтримувати стабільне матеріально-технічне забезпечення [7]. Централізовані адміністративні органи, зазвичай під безпосередньою егідою монархів або нових парламентських структур, здійснювали нагляд за ефективним розподілом ресурсів, справедливим присвоєнням військових звань і систематичним дотриманням дисципліни. Трансформація військової організації, підкріплена такими адміністративними змінами, мала глибокі наслідки не лише для ведення війни, але й для концепції державності і суверенітету, сприяючи створенню клімату, в якому військова сила підкріплювала дипломатичний статус і економічні прагнення, в той час як потужні держави використовували свої новостворені системи постійних армій і призову на військову службу для розширення впливу і ведення переговорів з позицій посиленої безпеки [8]. Такий розвиток – від спеціалізованих військових парадигм міст-держав до інституційних конструкцій модернізованих національних держав ілюструє, як військова безпека еволюціонувала у якості відображення змін політичних структур і рушійних сил адміністративних інновацій, досягнувши кульмінації в системі, де організовані збройні сили і бюрократичний апарат, що їх підтримує, стали невід'ємною частиною самої суті врядування і державного адміністрування. Індустріалізація у XIX столітті стимулювала радикальні трансформації у веденні та організації війни, глибоко вплинувши на те, як саме держави фінансували, адміністрували та розгортали військову силу у безпрецедентних масштабах.

Паровий транспорт (зокрема – залізничний) уможливив швидку мобілізацію військ і припасів, а телеграфні мережі дозволили централізованій владі видавати накази і збирати розвіддані з підвищеною швидкістю. Заводи, здатні масово виробляти стандартизоване озброєння і боеприпаси, отримали спроможність забезпечувати армії, чисельність яких зростала завдяки вдосконаленню медичної практики і більш систематичним методам рекрутування, а паралельне розширення структур професійного офіцерського корпусу кодифікувало принципи

командування, управління і стратегії. Зміни перепліталися з бюрократичними нововведеннями, які наголошували на веденні документації, стратегічному плануванні та науково обґрунтованому підході до військових операцій. Система пруського Генерального штабу уособлювала цей високий рівень професіоналізації, демонструючи потенціал централізованих органів планування, укомплектованих технічно грамотними офіцерами, для вдосконалення тактики ведення бойових дій, управління логістикою і оптимізації системи підпорядкування таким чином, щоб посилити здатність держави протистояти конкуруючим державам в умовах швидких змін у технологічному просторі. Зростання націоналізму підживлювало уявлення про те, що армія повинна діяти не лише як інструмент зовнішньої політики, але й як інститут, що відображає національну ідентичність, тим самим посилюючи взаємозв'язок між громадянами і державою в питаннях колективної оборони. Масовий призов став інструментом, за допомогою якого уряди змогли залучити ширші верстви населення, перетворивши армію на втілення національної волі і надавши громадянам більшу зацікавленість у виживанні і процвітанні своїх держав. Дане поєднання військового планування з культивуванням патріотичних почуттів тісно пов'язане з цілями нових адміністративних апаратів, які почали розглядати організацію і координацію оборони, як основні державні обов'язки [9]. До законодавчих органів все частіше зверталися з проханням затверджувати витрати на оборону і здійснювати нагляд за військовими реформами, що призвело до посилення цивільного контролю над збройними силами і більш складного розподілу праці між політичними діячами і військовими фахівцями.

Глобальні конфлікти і геополітична напруженість посилювалися протягом середини ХХ століття, що призвело до встановлення світового порядку, який значною мірою визначався ідеологічним суперництвом між двома протилежними блоками – явище, яке змінило доктрини військової безпеки і адміністративні механізми в багатьох регіонах. Поява ядерної зброї призвела до появи теорій стримування, які поставили екзистенційні загрози на передній план стратегічного мислення, що змусило держави переглянути масштаб, організацію і місію своїх збройних сил. Даний період вимагав безпрецедентної співпраці між науковими спільнотами, оборонними установами та керівними органами з метою розробки і підтримки складних систем, необхідних для ядерних арсеналів, протиракетної оборони і мереж раннього попередження. Створення систем альянсів ще більше посилювало бюрократичний характер формування політики оборони і безпеки, оскільки НАТО і Варшавський договір представляли собою інституціоналізовані структури колективної оборони і колективного ухвалення рішень. Багато національні командування вимагали спільного планування, стандартизованих доктрин і логістичної сумісності, що підкреслює важливість адміністративної досконалості у спрямуванні різних національних сил на досягнення спільних стратегічних цілей. Уряди, які спрямовували величезні ресурси на оборонні дослідження і розробку озброєнь, створили спеціалізовані агентства і наглядові органи, які впливали на пріоритети витрат, технологічні інновації і внутрішньополітичні дебати, таким чином вбудовуючи імперативи безпеки в більш широкі структури державного управління [10]. Зростання військово-безпекового комплексу, часто пов'язане зі складними зв'язками між оборонною промисловістю, політичними лідерами і збройними силами, підняло на новий рівень взаємозв'язок між державним і приватним секторами в питаннях національної оборони. Урядові контракти і фінансування досліджень стимулювали технологічні прориви, які відбулися на всьому суспільстві, в той час як пріоритетність оборонних витрат впливала на законодавчі програми, формувала економічні тенденції і мотивувала дипломатичні союзи. Концентрація капіталу і досвіду в результаті створила синергію, яка призвела до появи складних систем озброєнь і інноваційної інфраструктури підтримки, але водночас – вимагала постійного контролю для забезпечення прозорості і підзвітності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отримані в результаті цього дослідження уявлення, про історичної еволюції воєнної безпеки та її сучасної ролі в державному управлінні, підкреслюють складний спосіб, у який політичні структури, технологічний прогрес і соціальна динаміка впливають на формування оборонної політики і стратегій. Поступовий перехід від ранніх ополчень міст-держав до складних національних армій, оснащених сучасним озброєнням, підтримуваних розгалуженою бюрократичною системою і регульованих складними законодавчими механізмами, свідчить про те, що воєнну безпеку неможливо виокремити з ширших процесів управління. Така інтеграція гарантує, що оборонне планування і реалізація планів залишаються узгодженими з політичними цілями, економічними міркуваннями і еволюціонуючими викликами безпеки, навіть коли загрози виходять за рамки звичайної війни і включають кібератаки, тероризм і гібридні конфлікти. Висновки вказують на необхідність вдосконалення адміністративних практик, сприяння прозорості та розвитку міжсекторальної співпраці задля забезпечення суспільного добробуту та захисту національних інтересів в умовах дедалі більшої невідомості геополітичного ландшафту.

Майбутні дослідження мають бути спрямовані на вивчення взаємодії між технологічними інноваціями – такими як штучний інтелект, автономні системи і передові кібер-можливості – і адміністративними структурами, відповідальними за нагляд за оборонними ініціативами, з особливою увагою до того, як саме ці зміни можуть вплинути на цивільно-військові відносини, стратегічну культуру і державну підзвітність. Порівняльний аналіз різних регіональних контекстів допоможе з'ясувати, як різні культурні норми, розподіл ресурсів та історична спадщина

впливають на формування оборонної політики. Такі дослідження допоможуть урядам, міжнародним організаціям і науковцям розробити адаптивні адміністративні моделі, які гарантуватимуть, що воєнна безпека залишатиметься ефективною і відповідатиме демократичним цінностям, правовим обмеженням і етичним міркуванням.

Список використаних джерел:

1. Ситник Г. П. Організаційно-правові засади забезпечення воєнної безпеки України: курс лекцій. Київ: ТОВ «САК Лтд.», 2023. 112 с. URL: <https://surl.li/vpmhma>
2. Гончаренко Г. А. Управління сектором безпеки: поняття й сутність. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). Ч. 2. № 2. С. 40–46. URL: <https://surl.li/qptufe>
3. Бондаренко, В. Концепція взаємопов'язаності «війни» та «політики» Карла фон Клаузевіца у контексті ведення воєнних дій у ххІ столітті на прикладі російсько-українського воєнно-асиметричного конфлікту. 2021. *Молодий вчений*, 5 (93), 85–88. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-17>.
4. Фридман Л. Мова війни. Чому ми говоримо про кінетичну та некінетичну війну? *iPress.ua*. 2023. URL: <https://surl.li/rfotcr>
5. Блок, Марк. Феодалне суспільство. Пер. з фр. В. Шовкуна. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2001. 528 с. Бібліогр.: 477–506. URL: <http://litopys.org.ua/bloch/blo.htm>
6. Дмитрієв А. І Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11. НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2003. 36 с.
7. Пашов Р. І. Аналіз розвитку поняття бюрократії в системі державного управління. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2006. № 1. URL: <https://surl.li/dtivka>
8. Пашинський В. Й. Адміністративно-правове Забезпечення Оборони України. *Порівняльно-аналітичне право* 2017. № 6 С. 252–255. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/292554>
9. Маркс К. Громадянська війна у Франції. *Debout, les damnés de la terre*. 2010. URL: <https://vpered.wordpress.com/2010/06/04/marx-civil-war-in-france/>
10. Грицяк І. Створення, розширення та діяльність Північноатлантичного Альянсу (НАТО). *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 3. С. 183–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_3_24.

References:

1. Sytnyk H. P. (2023). *Orhanizatsiino-pravovi zasady zabezpechennia voiennoi bezpeky Ukrainy: kurs leksiiv [Organizational and legal principles of ensuring military security of Ukraine: a course of lectures]*. Kyiv: TOV «SAK Ltd.». Retrieved from <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/746e0b7d-bebc-48cd-a963-ad9ff3920d53.pdf> [in Ukrainian].
2. Honcharenko H. A. (2020). *Upravlinnia sektorom bezpeky: poniattia y sutnist [Security sector management: concept and essence]*. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Yurydychni nauky – Academic notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Legal Sciences. Tom 31 (70). Ch. 2. № 2*, 40–46. Retrieved from <https://surl.li/qptufe> [in Ukrainian].
3. Bondarenko, V. (2021). *Kontseptsiiia vzaiemopov'язanosti «viiny» ta «polityky» Karla fon Klauzevitsa u konteksti vedennia voiennykh dii u khkhi stol itti na pryklady rosiisko-ukrainskoho voienno-asymetrychnoho konfliktu [Carl von Clausewitz's concept of the interrelationship of "war" and "politics" in the context of military operations in the 20th century on the example of the Russian-Ukrainian military-asymmetric conflict]*. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 5 (93), 85–88. Retrieved from <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-17> [in Ukrainian].
4. Fridman L. (2023). *Mova viiny. Chomu my hovorymo pro kinetychnu ta nekinetychnu viinu? [The language of war. Why do we talk about kinetic and non-kinetic war?]*. *iPress.ua*. Retrieved from <https://surl.li/rfotcr> [in Ukrainian].
5. Blok, Mark. (2001). *Feodalne suspilstvo [Feudal society]*. Per. z fr. V. Shovkuna. K.: Vyd. dim «Vsesvit», 528 s. Bibliohr.: 477–506. Retrieved from <http://litopys.org.ua/bloch/blo.htm> [in Ukrainian].
6. Dmytriiev A. I. (2003). *Vestfalskyi myr 1648 roku i suchasne mizhnarodne pravo [The Peace of Westphalia of 1648 and Modern International Law]* *Extended abstract of Doctor's thesis*. K. [in Ukrainian].
7. Pashov R. I. (2006). *Analiz rozvytku poniattia biurokratii v systemi derzhavnoho upravlinnia [Analysis of the Development of the Concept of Bureaucracy in the System of Public Administration]*. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Filosofiiia. Psykholohiia. Pedahohika – Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy, 1*. Retrieved from <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/analiz-rozvytku-ponyattya-byurokratiyi.pdf> [in Ukrainian].
8. Pashynskiy V. Y. (2017). *Administratyvno-pravove Zabezpechennia Oborony Ukrainy [Administrative and Legal Support of the Defense of Ukraine]*. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and Analytical Law*, 6, 252-255. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/292554> [in Ukrainian].

9. Marks K. (2010). Hromadianska viina u Frantsii. Debout, les damnés de la terre. [Civil War in France. Debout, les damnés de la terre]. Retrieved from <https://vpered.wordpress.com/2010/06/04/marx-civil-war-in-france/> [in Ukrainian].
10. Hrytsiak I. (2009). Stvorennia, rozshyrennia ta diialnist Pivnichnoatlantychnoho Aliansu (NATO) [Creation, Expansion and Activities of the North Atlantic Alliance (NATO)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 3, 183–194. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_3_24 [in Ukrainian].